

НОВІ МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ КРИМОЗНАВСТВА 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В ЛИСТУВАННІ Г. Ю. КРАЧКОВСЬКОГО ТА В. Й. ФИЛОНЕНКА

У статті репрезентовано складні процеси становлення орієнталістичних студій у Криму 20-х рр. ХХ ст. На підставі вивчення епістолярію з особового архівного фонду Г. Ю. Крачковського (зокрема, листування з В. Й. Филоненком) розкрито наукові зв'язки Провінція — Центр. Автором відновлені нові сторінки кримської історичної науки в галузі сходознавства, в тому числі — сторінки історії Східного відділення Кримського університету (педагогічного інституту). У науковий обіг уведено новий корпус інформативних джерел з історії кримознавства.

Ключові слова: *Кримознавство, Крачковський, сходознавство, музеї, захист культурної спадщини.*

Серед видатних імен російських орієнталістів, пов'язаних із вивченням Криму, до цього часу не окресленою в річищі кримознавства залишалася особистість видатного діяча науки, класика світового сходознавства першої половини ХХ століття Гната Юліановича Крачковського (1883–1951). До часу початку революційного заворушення 1917 року він був уже сформованим ученим, що прокладав нові шляхи в дорадянській арабістиці. До 1918 року Г. Ю. Крачковський — магістр арабської словесності — служив штатним доцентом факультету східних мов Санкт-Петербурзького університету. Одночасно вчений був співробітником Азійського музею. 1921 року він був обраний до Російської академії наук. Його рекомендували такі маститі наукові авторитети як Василь Володимирович Бартольд, Павло Костянтинівич Коковцев, Микола Якович Марр і Сергій Федорович Ольденбург.

У 20-х роках ХХ століття академік Гнат Юліанович Крачковський продовжував читати курси в Петроградському-Ленінградському університеті та працювати в Азійському музеї, перейменованому невдовзі в Інститут сходознавства Академії наук. Очоливши нову радянську школу арабістів, Г. Ю. Крачковський користувався незаперечною повагою в наукових колах не лише у своїй країні, а й серед світової наукової громадськості. Так, він був обраний членом Арабської академії наук, Польського сходознавчого товариства, Німецького сходознавчого товариства, Асоціації ісламських дослідників у Бомбеї, Іранської академії наук, Королівського азійського товариства Великої Британії та Ірландії, Польської ака-

демії наук, Фламандської академії наук, Азійського інституту в Нью-Йорку¹. Додамо до цього вагомий перелік, що Гнат Юліанович був дійсним членом і Таврійського товариства історії, археології та етнографії (з 1924 року).

26 квітня 1922 року Г. Ю. Крачковський був обраний академіком-секретарем Відділення історичних наук і філології (згодом перетворене у Відділення гуманітарних наук) Академії наук. Обов'язків і, відповідно, наукових контактів стало більше. До цього періоду відноситься початок кримознавчого напрямку науково-організаційної діяльності видатного діяча радянської орієнталістики. Покликана до життя пошуком арабських джерел на території СРСР, що невпинно здійснювався Г. Ю. Крачковським, складалася міцна наукова співпраця Гната Юліановича з найбільшими кримськими істориками 20-х років ХХ століття.

При всій своїй замкненості Г. Ю. Крачковський в науці був, безумовно, екстравертом. Його завжди цікавили нові публікації колег, на які нерідко він відгукувався рецензіями. Із багатьма він листувався, консультував, роз'яснював, ділився різноманітними відомостями. Для історії кримознавства безперечний інтерес становлять матеріали листування академіка з видатним діячем кримознавства першої половини ХХ століття, ученим-сходознавцем В. Й. Филоненком. Епістолярій, що в переважному обсязі вперше вводиться нами в науковий обіг, виявлений в особовому архівному фонді Г. Ю. Крачковського в Санкт-Петербурзькій філії Архіву Російської академії наук.

Безпосереднє спілкування Г. Ю. Крачковського з діячами кримознавства почалося з 1915 року, коли до Сімферополя з Уфи переїхав його друг по студентських роках у столичному університеті, з яким разом мешкав у гуртожитку — Колегії Олександра III — на Васильєвському острові в Санкт-Петербурзі, Віктор Йосипович Филоненко².

Працюючи протягом восьми років після закінчення Східного факультету Санкт-Петербурзького університету викладачем російської мови і словесності в Другій жіночій гімназії Уфи, В. Й. Филоненко зарекомендував себе прекрасним педагогом і перспективним учнем. У Башкирії він заснував Товариство з вивчення місцевого краю та активно включився в етнографічні й лінгвістичні дослідження тюркських народів: башкирів, татар, чувашів. Очевидно, перспективний тюрколог, розробляючи місцеві сюжети, також хотів знайти більшого поля для реалізації своїх здібностей і застосування знань, набутих у найавторитетнішому вузі країни. Тому в січні 1915 року він відразу погодився зайняти вакантну посаду інспектора (директора) Сімферопольської татарської вчительської школи, що передбачало присвоєння, згідно Табелю про ранги, звання статського радника³.

У автобіографії, складеній 8 квітня 1974 року, В. Й. Филоненко так згадував про свій переїзд до Сімферополя:

“Із 1915 року, з січня місяця, я в Криму, в Сімферополі. Переведений я був туди за розпорядженням Міністерства освіти та опікуна Одеського навчального округу з підвищенням у посаді, інспектором Татарської вчительської семінарії та викладачем російської мови і словесності Сімферопольської чоловічої класичної гімназії й першої жіночої гімназії. Це було великим підвищенням у посаді: з 8 класу до 5-го класу. Жарт! Генеральський чин! Ви уявляєте собі, що це означало в колишні старі часи?

Татарських вчительських семінарій у нас було всього три: в Сімферополі, Оренбурзі та Казані. Це були особливі закриті навчальні заклади з інтернатом, з усіма зручностями й навіть із мечеттю. Навчалися тільки татари. Курс навчання 4 роки. Викладачі — татари та росіяни. На чолі семінарії звичайно стояла особа, що дістала орієнтальну освіту та знала татарську мову. Національність, мабуть, тут не відігравала ролі. До мене інспектором семінарії був гагауз Монастирли, а до Монастирли

караїм Казас. Чому мене призначили на цю посаду? По-перше, тому що в окрузі Оренбурзькому був мій диплом і опікун мав уявлення про мою освіту, а по-друге, міністерство запросило Самойловича, а він дружньо розписав мене що треба”⁴.

Листування В. Й. Филоненка з Г. Ю. Крачковським⁵, що прекрасно збереглося, є унікальним історичним джерелом про розвиток кримознавства 1915–1931 років, стан місцевих наукових сил, орієнталістичні дослідження, зокрема, історію Таврійського (Кримського) університету (педагогічного інституту) імені товариша М. В. Фрунзе. Епістолярій є також унікальним біоісторіографічним джерелом, що дозволяє по-новому інтерпретувати відомі раніше сюжети історії кримознавства.

Перший із сімферопольських листів В. Й. Филоненка, адресованих Г. Ю. Крачковському до столиці, датується 19 квітня 1915 року. Він повідомляв: “Мешкаю в Сімферополі. Говорячи відверто, дуже жалкую, що поїхав з Уфи — Татарська вчительська школа — одне непорозуміння. Навряд чи я тут довго всиджу. Дуже вже велика різниця між минулим моїм життям. Якби я знав раніше її, ні за що б не пішов. Роботи багато, роботи невдячної, так, по правді сказати, й нецікавої. Кримські татари я не знаю що таке. Наші уфимські — просто професори перед ними. Це якесь вироджуване плем’я. Тупість, відсутність цілковитого інтересу до всього. Самойлович Ол[ександр] Микол[айович], вочевидь, знав про цю школу, адже щороку читав там лекції. Я дуже жалкую, що не списався з ним. <...> А по-моєму це не школа. Щу, я навіть визначити не можу”⁶. Емоційно характеризувати нове місце роботи В. Й. Филоненко продовжував і в наступних листах. Перебуваючи у вересні 1915 р. у відпустці в Орлі, він нарікав: “Гіршого, гидотнішого, відрадливішого навчального закладу, що іменується “Татарською вчительською школою” я не часто бачив. Я тільки дивуюся, як міг проіснувати цей “заклад” майже 50 років. Припустимо у нас завжди так: учили, платили гроші, випускали “вчителів”, а кому, кого і яких учителів, до цього рішуче не було ніякої справи. Ось чому я дуже невдоволений ні “школою”, ні кримською публікою, ні життям у Криму. Все це добре здаля й у невеликій дозі. Наскільки культурнішим було життя в Уфі”⁷.

Закриття Сімферопольської вчительської школи в роки революційної безвладної чехар-

ди змусило В. Й. Филоненка шукати нову роботу. Незважаючи на “бурчання” в листах до Г. Ю. Крачковського про “малокультурну” “кримську публіку”, Віктор Йосипович не мав у ті роки реальної можливості до переїзду в академічні центри. Не було там і вакансій за його спеціальністю. Перебиваючись у 1918–1921 роках заняттями в Сімферопольській жіночій гімназії, він прагнув отримати посаду у відкритому 1918 року Таврійському університеті. Тільки 19 липня 1921 року він був обраний (після прочитання двох пробних лекцій) приват-доцентом Східного факультету Кримського університету, де читав курси перської мови й літератури⁸. Значний інтерес, у зв’язку з цим, для історії вузу становлять листи, що регулярно надсилалися ним Г. Ю. Крачковському, якому, звичайно, небезіntересною була доля орієнталістичного центру, що зароджувався в умовах голоду та розрухи в Сімферополі. 1 листопада 1921 року В. Й. Филоненко повідомляв до Петрограда особливості уживання в Радянську владу по-кримському:

“Характерна ознака нашого часу — це і є брехня, колосальна брехня! Нею тільки, як це й не дивно все і тримається. <...>

Я живу погано; голодую... і майже старцюю. Платню видають неакуратно й таку маленьку, що її вистачає тільки на один день. А життя дуже дороге. Щоб жити впроголодь, треба, принаймні отримувати 30 тис[яч] у день. А я 50 тис[яч] отримую на місяць. При тутешньому Таврійському університеті відкрилося “Східне відділення” й мене одногolosно обрали старшим викладачем і запропонували читати лекції з перської мови та історії Персії. <...> Читав більше місяця, як раптом комісар Університету заявив, що затвердити мене не можна, у зв’язку з моєю, нібито русифікаторською діяльністю, коли я був інспектором Таврійської вчительської школи.

Рада професорів протестувала, і чим це закінчиться, не знаю. Тут, власне кажучи, відбувається боротьба двох начал: татарського та російського. Татари чомусь це відділення вважають своїм і, звісно, бажають, щоб викладачами були татари, і все викладання велось навіть татарською мовою! А росіяни відстоюють своє право. Не важко сказати заздалегідь на чиєму боці буде перемога? Хіба “росіяни” можуть що-небудь відстояти? Та ще своє російське?! <...>

Відділення влаштоване погано. На першому курсі відразу 3 мови (араб[ська], перс[ька],

османськ[а]) і діалекти турецькі, зокрема — кримський, звісно. Потім іде цілий ряд і філологічних, і юридичних предметів.

Така багатопредметність абсолютно не для слухачів. У слухачі Східного відділення запрошуються особи зі зниженими вимогами, що не отримали навіть теперішньої середньої освіти. Більшість татар, ледве розмовляють російською. Колишні мої учні Таврійської школи куди були більш підготовлені, ніж теперішні студенти!

Уявіть, як з ними важко займатися. Кафедри арабської й османської мов поки є порожніми. Є, звісно, кандидати, татари, що закінчили медресе Бахчисарайське “Зенджирли”, але навіть і при теперішній легкості влаштуватися при Університеті, Рада факультету не зважувалася їх вибрати у зв’язку з дуже низьким освітнім цензом. Ось якщо накажуть, тоді інша справа! Турецькі діалекти читає хтось Чопан-Заде, Віденський приват-доцент з місцевих уродженців. <...>

Справи інших факультетів ідуть не краще: професорів немає, вони роз’їжджаються, хто до Москви, хто до Києва, хто до Петрограда. Кафедри, що звільнилися, заміщаються переважно людьми, що не мають на те навіть ніякого приблизного права”⁹.

До теми організації навчального процесу на Східному факультеті В. Й. Филоненко звертається й в наступному листі, написаному, правда, більш ніж рік потому, після попереднього — 4 лютого 1923 року. Цим пояснюється часткове повторення інформації:

“Ви, ймовірно, знаєте, що в Кримському університеті є Східний факультет. Звичайно, ця тільки одна назва: бо немає жодного справжнього професора-орієнталіста. Я, між іншим, викладаю там перську мову. Не лайте мене за цю сміливість.

Між іншим, прошу Вашої поради. У мене ще 1917 року зібрано до 100 загадок кримських татар. Вступ, текст, переклад і примітки. Чи не скажете кому можна надіслати, щоб надрукувати. Я пропонував надрукувати загадки в працях Таврійської вченої архівної комісії, але праці не видаються — немає коштів”¹⁰. У такій формі В. Й. Филоненко обережно цікавився у друга, чи не візьметься академік допомогти йому з публікацією зібраного етнографічного матеріалу. Загадки не зацікавили Г. Ю. Крачковського. Зате його увагу привернула чергова інформація про початок роботи центру сходознавчих досліджень у

Кримській АСРР. Безумовно, не без участі Г. Ю. Крачковського в журналі Всесоюзної наукової асоціації сходознавства “Новый Восток” була в цьому ж році опублікована маловідома стаття В. Й. Филоненка “Східний факультет Кримського державного університету в м. Сімферополі”¹¹.

Стаття пішла до редакції журналу, а 13 липня 1923 року В. Й. Филоненко вже повідомляв у Петроград, що “<...> довелося хоронити наш Східний факультет. Як самостійний факультет він помер. Залишилося тільки відділення при Педагогічному факультеті. Що робити? Краще що-небудь, ніж нічого. У загибелі його винні деякі наші професори не орієнталісти, які, заради власного благополуччя, запросили як викладачів місцевих татар. Ну, а останні — повели справу зовсім не так, як треба було. Характерно, що в останню хвилину, коли стало відомо, що факультет перетворюється у відділення, декан і прісні його — розбіглися. Я буквально залишився один. Про порятунків факультету нема чого було й гадати”¹².

У цей час В. Й. Филоненко отримав запрошення від декана Східного факультету Бакинського університету П. К. Жуге переїхати для викладання до Баку, де йому пропонувалося читати перську мову. В Азербайджані йому пропонували й квартиру, яку виділяв Наркомат освіти. У листі від 24 серпня 1923 року він радівся з цього приводу з Г. Ю. Крачковським¹³.

В. Й. Филоненко не зважився на переїзд. 4 грудня 1923 року у властивій йому манері він повідомляв Г. Ю. Крачковському:

“Ой, уже ці засідання! Здається, в Кримському Університеті більше буває засідань, ніж лекцій. Всі говорять, говорять, маса планів, проектів, дивовижних проектів по своїй нісенітниці, а справи, справжньої справи, — анітрохи. Можливо це з одного боку навіть і добре. Уявляю, що було б, якби всі ці сумбурні проекти втілювалися в життя”¹⁴. Тут же В. Й. Филоненко звертається до характеристики колег по Східному відділенню, демонструючи Г. Ю. Крачковському низький рівень викладання: “А то ж у нас Леманов так читає, що оторопіння бере. Адже вимовляти не вмів правильно”¹⁵.

Наступні листи Віктора Йосиповича Филоненка в Ленінград подають нам цікаву інформацію про передісторію наукової поїздки Гната Юліановича Крачковського у Крим 1924

року. 28 березня 1924 року В. Й. Филоненко повідомляв: “Ви запрошуетесь читати лекції по вільній кафедрі арабської мови”¹⁶. При цьому Кримський університет виділяв академіку-орієнталісту гроші на дорогу й винагороду за тримісячне читання лекцій (квітень-червень) у розмірі 11 червонців. В. Й. Филоненко пропонував своєму другові після закінчення курсу лекцій в червні продовжити перебування у Криму в санаторії в Гаспрі. Однак організаційні нестиковки перекроїли ці плани. 24 квітня Віктор Йосипович повідомляв: “Зараз побіжу до Університету й попрошу, щоб до Вашого приїзду все-таки Вам виписали 6 гроші. Гроші на проїзд зараз же будуть Вам виписані. Щойно говорив із бухгалтерією”¹⁷.

Улітку 1924 року Гнат Юліанович Крачковський за запрошенням Кримського університету імені товариша М. В. Фрунзе був офіційно відряджений Академією наук до Криму для прочитання курсу лекцій з арабістики на Східному відділенні педагогічного факультету. Нарівні з цією, основною, метою поїздки академік вважав необхідним скористатися перебуванням у Криму для “попереднього ознайомлення із зібранням мусульманських рукописів” і “вивчення складу та стану арабських епіграфічних пам’яток для з’ясування ходу подальших робіт”¹⁸.

Уже після відвідування в 1924 році Криму, маючи загальне уявлення про склад рукописних і книжкових орієнталістичних фондів у місцевих зібраннях, Г. Ю. Крачковський міг планувати свою подальшу діяльність. Восени 1925 року він став готуватися до річного відрядження до арабських країн — Єгипту, Сирії, Палестини з метою поповнення книжкових фондів Азійського музею новітньою літературою¹⁹.

У листі до В. Й. Филоненка від 18 лютого 1925 року Г. Ю. Крачковський скаржився: “Останнім часом зовсім здолали іноземці, які всі звертаються з різними проханнями — то звірити який-небудь текст, то повідомити відомості про неописаний рукопис і т. д. Видно, що в них робота йде, а нам не поспіти. Арабісти ж мої зовсім зійшли нінащо й доручити нікому”²⁰. Думка про те, що за першу половину 20-х років ХХ століття російська орієнталістика дуже відстала від європейської, постійно мучила вченого. Перебуваючи в Криму, серед в’язок нікому не потрібних східних книг і рукописних сувоїв (у Євпаторії) він усвідомив це особливо гостро. Збентежив академіка й при-

мітивно низький рівень викладачів Східного факультету Кримського університету — лідера орієнталістичних досліджень.

Однак ідея із закордонним відрядженням до арабських країн залишилася нереалізованою. У той час як інші академіки-орієнталісти (В. В. Бартольд, С. Ф. Ольденбург, О. М. Самойлович) їздили в Європу й на Схід, зав'язували наукові зв'язки, налагоджували книгообмін — Г. Ю. Крачковському у видачі закордонного паспорта постійно відмовляли. Причому ця заборона діяла до кінця життя Гната Юліановича.

Із сумом В. Й. Филоненко повідомляв 3 вересня 1924 року: “Прийшов папір про закриття Університету і перетворення його в педагогічний інститут. Про відділення Сходознавства нічого не було відомо: залишиться воно чи ні? Довелося запитувати. Нарешті, прийшло повідомлення, що при Педінституті відділення Сходознавства зберігається. Мало того, прийшов інший папірець, що свідчив: лінгвістичне відділення Педагогічного інституту розділяється на дві секції: російську та турецько-татарську. Вийшло неначе Сходознавство в квадраті.

Мешкаю зараз в Ялті, в санаторії “Росія” недалеко від дачі Еміра Бухарського, нині Східного музею. Живу на кошти Ватиканської місії. Як? Справа в тому, що Ватиканська місія заорендувала для нашого Університету декілька місць у санаторіях на Південному березі. Одне з цих місць і дісталось мені. Пробуду в Ялті до 15 вересня”²¹.

У листі до Г. Ю. Крачковського від 24 жовтня 1924 року В. Й. Филоненко детально розповів про структурні зміни на Східному відділенні: “Наше відділення змінилося дуже. Мови тільки на II і III курсах, перший курс загальний для всіх відділень; а IV-ий з трьома ухилами: музеєзнавчим, бібліотечним і етнографічним. Додалося багато нових предметів, як антропология, етнография, музеєзнавство та ін., а читати нікому, фахівців не запрошують. До того ж “професори” наші пороз’їжджалися. Чобан-заде поїхав у відпустку на 2 місяці до Баку. Ніби друкувати свою працю “Османську граматику”, а правду хто знає? Злі язики говорять, що він зовсім хоче виїхати з Криму, бо справи його суспільно-політичного характеру щось не ладяться. Одабаш і Леманов також десь витають у хмарах кооперації, а в результаті Ваш покірний слуга, та С. Б. Єфетов відбувають за всіх. У цьому

році підсунули мені читати новий курс: “Методика збирання етнографічного матеріалу” з практичними заняттями. Робота цікава”²².

У цьому ж листі В. Й. Филоненко детально ознайомив свого колегу з результатами розкопок 1924 року Миколи Львовича Ернста, які той проводив спільно з московським істориком і археологом Олексієм Степановичем Башкіровим у Старому Криму (стародавньому Солхаті)²³.

17 січня 1925 року В. Й. Филоненко повідомляв своєму другові дуже цікаву інформацію, пов’язану з історією університету: “<...> Новий ректор Салазкін йде кудись до Вас у Ленінград. А в нас обрали, як гадаєте кого? Чобан-заде! Це свого роду остання ставка на існування університету в Криму. Справа в тому, що Наркомос і партія виставили свого кандидата, деякого Фрідмана, людину, що має вельми й вельми далеке відношення не тільки до Університету, але й до школи взагалі”²⁴. Хоча професура підтримала Б. В. Чобан-заде, до Москви на затвердження були подані обидві кандидатури — на вибір Наркомату з освіти. Обидві, до речі, були відхилені²⁵.

У листі від 22 червня 1925 року В. Й. Филоненко повідомляв Г. Ю. Крачковському про підготовку та святкування в Сімферополі 70-літнього ювілею Арсенія Івановича Маркевича:

“То возилися з ювілеєм Маркевича. Здається, справа проста, а трохи не зірвалося. Сімферопольці люди чудні! Адже все життя прожила людина в Сімферополі й багато зробив, а як справа торкнулася вшанування — всі проти. Мені, як товаришу голови Товариства, довелося і мирити багатьох, і умовляти багатьох взяти участь. Дуже радий, що в кінцевому результаті все зійшло благополучно, а головне, задоволеним залишився сам ювіляр. А він, говорячи між нами, чоловік дуже й дуже образливий”²⁶.

До теми ювілею А. І. Маркевича В. Й. Филоненко звертався і в наступних листах до Г. Ю. Крачковського. 3 грудня 1926 року він відмітив: “Арсенію Івановичу дуже приємно, що багато хто віднеслися співчутливо до його ювілею. І до сорому нашого треба зізнатися, що відгукнулися головним чином іногородні. Сімферопольці ж дипломатично мовчать”²⁷. Мова йде про участь у збірнику праць, який Таврійське товариство історії, археології та етнографії формувало на честь ювіляра. Про підготовку збірника як окремого тому “Віс-

тей” Товариства В. Й. Филоненко детально писав Г. Ю. Крачковському 27 січня 1927 року²⁸. Саме Віктор Йосипович вів листування з авторами з різних міст і був укладачем збірника²⁹. Йому вдалося зібрати під однією обкладинкою кращі кримознавчі сили як місцеві, так і зі столиць.

У цьому виданні вмістив свій матеріал “Пісня арабського солдата” й Г. Ю. Крачковський³⁰. Уже коли тираж був майже готовий, він надіслав невелике доповнення до своєї статті, яке було опубліковане окремо³¹.

Про відвідування Криму з науковою метою столичних учених авторитетів Г. Ю. Крачковського постійно інформував В. Й. Филоненко. З серпня 1925 р. він писав: “<...> Крім Бороздіна і Башкірова у Крим приїхав і московський професор-етнограф Куфтін. Разом із Боданінським вони поїхали до Євпаторійського повіту для збирання етнографічного матеріалу”³².

Віктор Йосипович продовжував регулярно знайомити Г. Ю. Крачковського з кадровими змінами на Східному відділенні Педагогічного інституту в Сімферополі. 8 листопада 1925 року він повідомляв: “Замість Чобан-Заде намагалися запросити з Москви Дмитрієва, молодого тюрколога, але з огляду на те, що питання про штати з’ясується тільки до першого січня, спроба ця залишена”³³. Повідомляючи у Ленінград про відсутність хоч якоїсь можливості опублікувати в Криму хоч щось зі своєї проблеми, (“І марно А. І. Маркевич б’ється видати щось, що має слабку подобу “Записок” [“Вісті” — (А. Н.)] Архівної комісії”³⁴) В. Й. Филоненко ще раз нагадував другові про цікавий етнографічний матеріал, що нагромадився у нього та чекає друку.

У цьому ж листі Віктор Йосипович повідомляв про результати великої наукової експедиції, що проводилася Державним палацом-музеєм тюрко-татарської культури в Бахчисараї за участю Всесоюзної наукової асоціації сходознавства: “<...> Боданінський “з товаришами” повернувся з експедиції по Перекопському повіту й також, говорять, привіз багато цінного матеріалу. Причому з ним їздив Акчокракли, який зосередив усю свою увагу на тамгах татарських. До 500 знаків привіз”³⁵.

Тема відсутності в Криму друкованого органу для публікації краєзнавчих студій обговорювалася і в листі В. Й. Филоненка до Г. Ю. Крачковського від 5 квітня 1926 року: “У нас

з виданням все ще справа йде погано. Товариство археології та етнографії хотіло було видати черговий збірник, як би продовження праць Архівної Комісії. Арсеній Іванович звернувся за субсидією до кримського уряду. Своїх же коштів адже немає. Ну і, звичайно, відмова. А тим часом гроші є, і Кримвидав постійно випускає всілякі брошури російською і татарською мовами. Навіть заява про те, що Збірник буде підібраний винятково зі статей, що стосуються Криму й татарського побуту та культури, і то не мала ніякого значення. Одним словом — цілковите неспівчуття, і цілковита протилежність іншим республікам”³⁶.

Продовжуючи інформувати свого ленінградського друга про наукове життя в Криму, В. Й. Филоненко писав 12 травня 1926 року:

“У нас Олексій Миколайович Деревецький отримав відрядження у Францію, до Парижа, для роботи з мистецтва, але тільки за свій рахунок. Здається, думає їхати”³⁷. Поїздка О. М. Деревецького до Парижа 1926 р., про яку до знайомства з епістолярієм В. Й. Филоненка нічого не було відомо, відбулася, адже 28 червня В. Й. Филоненко повідомляв Г. Ю. Крачковському: “Днями Деревецький їде у Францію. За свій рахунок, звісно”³⁸.

У листі до Г. Ю. Крачковського від 21 травня 1926 р. В. Й. Филоненко розповідав про випускника Східного відділення Кримського педінституту Анатолія Яковича Андруського, який захистив дипломну роботу з мусульманського мистецтва під керівництвом професора О. М. Деревецького та мав намір продовжити свою орієнтальну освіту в Ленінграді. Віктор Йосипович просив свого друга надати А. Я. Андруському підтримку³⁹.

Неодноразово в листуванні двох сходознавців згадується й ім’я видатного музейного діяча Криму, етнографа, фахівця з кримсько-татарської вишивки — Поліни Яківни Чепуріної. В. Й. Филоненко скрупульозно повідомляв у Ленінград про всі нові доповіді й публікації завідувачки Євпаторійським музеєм, дослідження якої користувалися авторитетом у вчених колах. Так, 22 грудня 1925 року, розповідаючи про чергове засідання Таврійського товариства історії, археології та етнографії, він детально зупинився на її повідомленні “Коран Євпаторійської мечеті Хан-джамі”⁴⁰. 21 травня 1926 року в черговій кореспонденції до Ленінграда В. Й. Филоненко повідомляв про доповідь П. Я. Чепуріної на засіданні того ж наукового об’єднання “Про культурний

вплив караїмів”⁴¹. Постійно присутня в листах й інформація про спільних знайомих. 28 червня 1926 року В. Й. Филоненко грайливо повідомляв: “Боданінський в Ялті. Працює в Кіні. [Так у тексті (А. Н.)]. Ставить Аліма — Кримського розбійника. Звісно, гребе “гроші”⁴².”

В. Й. Филоненко інформував Г. Ю. Крачковського про організацію Всесоюзної археологічної конференції в Криму, що відбувалася з 5 до 10 вересня 1926 року. У листі від 27 вересня 1926 року він зазначав: “Я був на Керченській конференції. Не знаю, як відбувалися раніше археологічні з’їзди, то Керченська конференція носила якийсь кар’єрний характер. Для того, щоб догодити комусь, часом спотворювалася істина. Особливо професор Бороздін у цьому відношенні виявився віртуозом. Дещо розчарував мене і М. Я. Марр. Якось дивно було чути з його вуст про “імперіалізм у наших наукових установах” і те, “що всіх старих учених треба розігнати” і чим швидше, тим краще, й, нарешті, шедевр всього — це тост на банкеті “За здоров’я першого тюрколога В. В. Бартольда і Комуністичну партію”!

Головна доповідь Миколи Яковича [Марра (А. Н.)] була — це “Скіфська мова”. Слухати й розуміти Миколу Яковича без звички дуже важко. На своєму “Яфетичному коні” він, як вихор носить із Сходу на Захід, із Заходу на Схід, розкидаючи навколо себе “третій елемент”, “матеріальну культуру”, “проблеми”. Всі якось стороняться, тиснуться, боячись бути роздавленими. А, загалом, усі виступи Миколи Яковича завжди супроводжувалися бурхливим успіхом. Як новина, серед інших секцій, була й секція турецько-татарської археології. Бороздін, Башкіров, Боданінський — очолювали її. Дуже цікаві й змістовні були доповіді Спіцина, Городцова та Фармаковського”⁴³.

У листі В. Й. Филоненка до Г. Ю. Крачковського від 21 квітня 1927 року — нова цікава тема для обговорення: робота в Сімферополі з’їзду Товариства з вивчення Криму:

“Щойно закінчився з’їзд, який влаштувало Товариство з вивчення Криму в Москві. Правління цього товариства переходить до Сімферополя, з “РТЗВКа” перетворюється в “ТЗВКа”. Звісно, Бороздін, Башкіров, Фомін — головували. Чекали Петрова й Марра, але вони не приїхали. З’їзд пройшов нудно та скучно. А саме головне — нічого нового. Перезовували старе”⁴⁴.

У листах ми знаходимо коментар В. Й. Филоненка про другу Конференцію археологів СРСР у Херсонесі (10–13 вересня 1927 р.):

“З горя поїхав до Херсонеса на конференцію, яка, треба сказати, пройшла дуже мляво. Мало було приїжджих, чоловік 60 не більше, нецікаві доповіді, більше вихваляли Гриневича, так що можна було подумати, що відбувається не сторічний ювілей розкопок Херсонеса, а ювілей Гриневича”⁴⁵.

Із кінця вересня 1927 р. до початку квітня 1928 р. об’єктом уваги в листуванні Г. Ю. Крачковського з В. Й. Филоненком був проєкт, а потім його реалізація, встановлення пам’ятника доктору арабської словесності М. А. Медникову (1855–1918). Учений влітку 1917 року приїхав у Крим і залишився тут у зв’язку з революційним лихоліттям. 26 жовтня 1918 року арабіст помер у Старому Криму. Гнат Юліанович у зв’язку з десятиріччям кончини колеги турбувався про встановлення пам’ятника на його могилі. В. Й. Филоненко повідомляв йому, що місцеві наукові сили звернулися з проханням про розробку проєкту пам’ятника до відомого кримського архітектора, видатного діяча пам’яткоохоронного руху Павла Івановича Голландського. Г. Ю. Крачковський же наполягав на тому, щоб проєктом пам’ятника займався Усеїн Абдурейфівич Боданінський, який здобув ще за дорадянських часів популярність як талановитий художник-декоратор⁴⁶.

8 липня 1928 року В. Й. Филоненко повідомляв Г. Ю. Крачковському про те, що готові написи на пам’ятник: “Арабський напис писав Осман Акчокракли, російський же, в такому ж дусі, люб’язно погодився написати Усеїн Боданінський”. При цьому В. Й. Филоненко у властивій для нього манері іронічно завершив: “Таким чином, марксистський підхід і колективізм у роботі були виконані на всі сто відсотків”⁴⁷.

У листі від 18 липня 1928 р. В. Й. Филоненко детально описував складну ситуацію, що склалася в Євпаторійському музеї, де за його спостереженнями панувала “велика плутанина”: “Новий завідувач усе хоче робити поновому. Це цілком природно. Поліна Яківна [Чепуріна (А. Н.)], звісно, з ним сперечається. У результаті не сперечаються, а тільки розлючують. Прикро, що ніяк не вдається переконати Поліну Яківну примиритися. Але гірше всього страждає Караїмська бібліотека. Це якийсь мертвий капітал. І нікому немає до неї

справи. І ніхто не знає навіть, що там є. Я не говорю про рукописи. Я маю взагалі всі друковані книги, що там знаходяться. Адже немає ніякого каталогу. Та що каталогу! Немає найпростішого опису. І знайти там потрібну книгу — справа неможлива. Я намагаюся там описати книги Шапшала. Не знаю, чи вдасться довести цю роботу до кінця, бо адміністрація в особі бібліотекаря Ільшевича дуже боїться такому опису: “дізнаються татари, що в нас тут є і прощай бібліотека. <...> І ось через цей страх — бібліотечний хаос — книги псуються, покриваються пліснявою, тліють. А є дуже й дуже цікаві книги. Усі видання нашого факультету, здається з 50-тих років [XIX століття (А. Н.)], майже всі іноземні видання. Дуже багато арабських граматик німецькою та французькою мовами. І все це без будь-якого використання. Навіть бояться сказати кому-небудь про це”⁴⁸.

Продовжуючи тему долі караїмського книжкового зібрання при Євпаторійському музеї, 17 квітня 1929 року В. Й. Филоненко повідомляв Г. Ю. Крачковському: “Сльшевича “вчистили” як караїма-юдофоба. Кандидата відповідного не виявилось і бібліотека була закрита. Директор сказав, що в нього є кандидатура — караїм, але поки бібліотека закрита <...>. Завідувач музею обтяжується бібліотекою та хоче позбутися її. Чи не звернувся він сам до Румянцевського музею через Гурлянда. Причому влітку Гурлянд був у Євпаторії, збирав якісь відомості про євреїв. Завідувач музею — також єврей, і Гурлянд дуже зійшлися на одному пункті: негативне ставлення до караїмів”⁴⁹.

Противник передачі караїмської книжкової колекції колишньому Румянцевському музею в Москві Г. Ю. Крачковський вважав за необхідне передати її у фонди Бібліотеки Академії наук у Ленінграді.

Продовжуючи тему долі Карай-Бітіклігі в листі від 7 березня 1930 року, В. Й. Филоненко повідомляв: “Нещодавно була тут [у Сімферополі (А. Н.)] Чепуріна і говорила про нібито підготовлюваний замах на караїмську бібліотеку, ледве чи навіть не про вивезення її за кордон, як велику цінність! Вона просила мене повідомити Вам про це й Михайлу Миколайовичу⁵⁰. Нехай тоді вже Академія наук або Азійський музей візьмуть її. Дійсно з бібліотекою справа не ладиться. Я декілька разів підіймав питання про неї в Наркомосі, але від неї просто відмахуються. Очевидно, не бажа-

ють возитися і дуже можливо, що й вивезуть куди-небудь”⁵¹.

Цікаву інформацію про долю частини колекції Карай-Бітіклігі й біографію директора (1936–1937 рр.) Державного палацу-музею тюрко-татарської культури Вульфа (Володимира) Лейбовича (Львовича) Дашевського (1883–1942) містить лист В. Й. Филоненка від 15 лютого 1931 р.:

“Правда, був тут Дашевський. На цей раз його тут зустріли досить прохолодно й мало вірили всім його розказням, хоча він цього разу найбільш легковірним видавав себе, як гадаєте за кого? За внука Сильвера-де-Сасі!

А просто він кримчак, його прізвище Бакші й по всій поведінці своїй, особа досить темна. Йому вдалося вивезти караїмську бібліотеку — рукописи, і декілька інкунабул. Не знаю, спеціально він був відряджений з цією метою, чи ні. Паперів своїх він взагалі не охоче показує, всіх лає, себе хвалить. А головне — всім говорить різне. Це, здається, його й погубило в громадській думці. Але йому, скоріш, на все наплювати. Лише б добитися свого. А якими шляхами — байдуже”⁵².

Г. Ю. Крачковський охоче сприяв у розміщенні в “Записках коллегії востоковедов при Азиатском музее АН СССР” цікавого дослідження В. Й. Филоненка “Кримські цигани”⁵³. За рівнем теоретичної підготовки В. Й. Филоненко, звичайно, виділявся серед колег — викладачів педагогічного інституту в Сімферополі. Тому Гнат Юліанович підтримував прагнення свого студентського друга опублікувати результати своїх розробок у всесоюзних виданнях. Потрібно відмітити, що Гнат Юліанович взагалі хворобливо реагував на те, що сходознавчі періодичні видання і брошури, зокрема ті, що видавалися Всесоюзною науковою асоціацією сходознавства, основне місце приділяли дискусіям із питань національно-визвольного руху на Сході, організації археолого-етнологічних експедицій. Адже на чолі асоціації стояв М. П. Павлович — людина, що не має сходознавчої освіти, професійний революціонер, що дозволяв собі зневажливо висловлюватися про значення вивчення стародавніх східних мов і цивілізацій, звичайно ж, зі скепсисом відносився до дорадянських орієнталістичних шкіл⁵⁴. У зв’язку з цим Г. Ю. Крачковський, говорячи про завдання Академії наук, писав у травні 1928 р.: “У нас прийнято хвалитися успіхами сходознавства, причому часто це виражається у формі старо-

го лозунгу про закладення шапками, але тут далеко не все йде благополучно... Наукове сходознавство дуже часто змішують із журнальною літературою по Сходу, а для спеціальних робіт часто доводиться шукати притулок за кордоном”⁵⁵. Тому академік вітав появу нових оригінальних розробок, допомагав колегам із їхніми публікаціями в центральних виданнях.

В. Й. Филоненко постійно інформував Г. Ю. Крачковського про важку психологічну атмосферу в педінституті, про свої побоювання з приводу звільнення. 10 червня 1929 року він, зокрема, писав: “Неважно почуває себе й інша професура. Непокоїть всіх чистка. Спочатку здавалося, що в цьому році вона нас не торкнеться, а тепер, згідно з якимсь циркуляром, для статистики, як говорять “комісія чистительна” формується і в нас. І чекають усі цієї “статистики” цих “вечорів несподіванок””⁵⁶.

“У нас після “бурі” через Лук’яненка, Деревницького та ін., настала тиша. Їм обійшлося, порівняно легко”⁵⁷, писав В. Й. Филоненко Г. Ю. Крачковському 10 лютого 1934 року. А 5 березня додав: “У нас боротьба з ухилами та спотвореннями ідеологічними в Педінституті триває. Після історії з Деревницьким і Лук’яненком, щось подібне трапилось і з добре відомим Вам Миколою Львовичем Ернстом. Останнім часом, крім музею, він працював і в Інституті. Читав курс історії Сходу і Заходу. І ось за “умисне та систематичне спотворення вчення Маркса й Енгельса” (ревізія “Походження сім’ї і власності” Енгельса) М. Л. Ернст звільнений з роботи”⁵⁸.

16 червня 1930 року В. Й. Филоненко повідомляв Г. Ю. Крачковському, що його “сватають” до нового Інституту сходознавства, який передбачалося утворити шляхом злиття Азійського музею, Колегії сходознавців, Тюркологічного кабінету, Інституту буддійської культури та Кавказького історико-археологічного інституту. Віктор Йосипович турбувався, що підготовка в нього не та⁵⁹. У відповідь на побоювання свого друга, що той може зайняти чуже місце, Гнат Юліанович висловлюється досить відверто про ситуацію в академічному житті тих років: “Гадаю, що нові співробітники будуть підбиратися за ознакою партійності, а не наукових заслуг <...> Боятися ж того, що Ви сядете на чийсь місце, не доводиться: нині зазвичай на Ваше місце сідають, а не Ви на чуже”⁶⁰.

Листування Г. Ю. Крачковського з В. Й. Филоненком проливає світло на невідомі сторінки біографії видатного радянського історика, філолога-балканіста Миколи Севастьяновича Державіна (1877–1953). Наведені В. Й. Филоненком факти пояснюють багато нюансів взаємовідносин Арсенія Івановича Маркевича з М. С. Державіним⁶¹. Повідомляючи 7 квітня 1928 р. про те, що М. С. Державін надіслав до Таврійського товариства історії, археології та етнографії “просторову Curriculum vitae” для висунення від Товариства в академіки, В. Й. Филоненко з прямою зауважив:

“Арсеній Іванович замість того, щоб відповісти відмовою, за своїм догодженням, кому треба і кому не треба, з особливою енергією взявся за цю справу. На цьому ґрунті в нас із ним стався розлад. У результаті, незважаючи на мій протест, Державіна все-таки обрали, але 2 голосами при 10, що утрималися! Щоб не так було соромно, за моїм наполяганням обрали і Самойловича, що пройшов одностайно”⁶². Не випадково М. С. Державін далі допомагав А. І. Маркевичу з отриманням персональної академічної пенсії.

Уже з липня 1933 року В. Й. Филоненко постійно інформував Г. Ю. Крачковського про бажання покинути півострів, де ставало все небезпечніше. 8 липня він повідомляв, що йому “неодноразово пропонували хорошу роботу в Москві й інших містах”⁶³. 14 жовтня того ж року він писав: “Дуже можливо, що знімуся з місця та вирушу в незнану й далеку Каракалпакію. Одне мене спинає тут, що там виявився добре відомий Вам і мені А. О. Соколов <...> працювати з ним, та ще під його началом, — замислишся”⁶⁴.

21 січня 1934 року В. Й. Филоненко повідомляв детальніше: “Мене запрошують на роботу до Каракалпакського науково-дослідного інституту (в м. Турткулі) на кафедру матеріальної культури і етнографії”. А 6 квітня 1935 року В. Й. Филоненко писав у Ленінград уже з Турткуля: “Скажу тепер, що зробив непоправну дурість, забравшись сюди. Не знаю, як удасться вибратися. Микола Костянтинович Дмитрієв попереджував — не треба їхати. <...> Саме місто, біс його знає, що таке. Пил — світу не видно. <...> Води хорошої немає. Є солоня. <...> Одним словом, побутові умови страшні. <...>

Краще в Криму бути нічним сторожем, ніж тут науковим працівником, керівником групи

етнографії й дійсним членом Науково-дослідного інституту”⁶⁵.

Листування Г. Ю. Крачковського з В. Й. Филоненком тривало й у наступні роки, але в листах обходили стороною кримську тематику. До цього часу класичне наукове кримознавство було практично знищене. А. І. Марке-

вич перебрався у Ленінград до дочки й ближче до своїх друзів-академіків. О. Н.-А. Акчокрак-ли, У. А. Боданінський і блискуча плеяда кримськотатарських діячів науки та освіти були репресовані. Орієнталістські студії в Криму припинили існування.

Джерела та література

1. Див. про Г. Ю. Крачковського: Гордлевский В. А. И. Ю. Крачковский: Общая характеристика // Советское востоковедение. — Москва; Ленинград, 1941. — Т. 4. — С. 13–18; Кононов А. Н. Академик Игнатий Юлианович Крачковский: К 100-летию со дня рождения, 1883–1951 // Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока: XVII годичная научная сессия Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР: Доклады и сообщения. Январь 1982: В 2-х ч. — Москва: Наука, 1983. — Ч. 1. — С. 11–24; То же // Известия АН СССР. Сер.: Литература и язык. — Москва, 1983. — Т. 42, № 4. — С. 374–382; Кочубей Ю. Великий дослідник Сходу: До сторіччя з дня народження Г. Ю. Крачковського // Всесвіт. — Київ, 1983. — № 12. — С. 121–124.
2. Див. про В. Й. Филоненка: Баскаков Н. А. Виктор Иосифович Филоненко // Советская тюркология. — Баку, 1977. — № 5. — С. 106–108; Дашкевич Я. Сходознавец Виктор Иосифович Филоненко // Архіви України. — Київ, 1967. — № 2. — С. 29–30; Мусаева У. З історії сходознавчих досліджень у Кримській АСРР // Схід. — Донецьк, 2003. — № 6 (56). — С. 82–84; Урсу Д. П. Професори Таврійського університету (1918–1941): Біографічні нариси / Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. — Симферополь, 2005. — С. 78–85; Dubi ski A. W. I. Fi onienko, 1884–1977 // Przeglag orientalistyczny. — Wroclaw, 1978. — № 106. — S. 201.
3. Урсу Д. П. Востоковед профессор В. И. Филоненко: Жизнь и труды: К 25-летию со дня смерти // Востоковедный сборник / Таврический экологический ин-т. — Симферополь, 2002. — Вып. 5. — С. 7–8.
4. Автобиография Виктора Иосифовича Филоненко, составленная им 8 апреля 1974 года в г. Пятигорске / Подг. Д. П. Урсу // Востоковедный сборник / Таврический экологический ин-т. — Симферополь, 2002. — Вып. 5. — С. 19.
5. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі –ДААРК). — Ф. Р-3864. — Оп. 1. — Спр. 343, арк. 1–25; Петербурзька філія Архіву Російської Академії Наук (далі –ПФАРАН). — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 1–407; спр. 923. — Арк. 1–373.
6. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 31–32.
7. Там само. — Арк. 37–37 зв.
8. Урсу Д. П. Востоковед профессор В. И. Филоненко: Жизнь и труды: К 25-летию со дня смерти // Востоковедный сборник / Таврический экологический ин-т. — Симферополь, 2002. — Вып. 5. — С. 8.
9. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 45–46 зв.
10. Там само. — Арк. 49 зв., 50 зв.
11. Филоненко В. [И.] Восточный факультет Крымского государственного университета в г. Симферополе // Новый Восток. — Москва, 1923. — № 3. — С. 580–581.
12. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 67–67 зв.
13. Там само. — Арк. 72–75.
14. Там само. — Арк. 84–84 зв.
15. Там само. — Арк. 87.
16. Там само. — Арк. 94.
17. Там само. — Арк. 97, 98 зв.
18. Крачковский И. Отчет о командировке в Крым летом 1924 года // Известия Российской Академии наук: Сер. 6. — Ленинград, 1924. — Т. 18, № 12/18, ч. 2. — С. 662.
19. Долинина А. А. Невольник долга. Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 1994. — С. 232–233.
20. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 37. — Арк. 68 зв.-69.
21. Там само. — Спр. 922. — Арк. 100–101.
22. Там само. — Арк. 106–106 зв.
23. Там само.
24. Там само. — Арк. 117 зв.
25. Див. детальніше: Урсу Д. П. Бекир Чобан-

- заде: Жизнь. Судьба. Эпоха. — Симферополь: Крымучпедгиз, 2004. — С. 107–108.
26. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 129.
27. Там само. — Арк. 186.
28. Там само. — Арк. 195–199.
29. Див.: Известия Таврического общества истории, археологии и этнографии. — Симферополь, 1927. — Т. 1 (58). — 208 с.
30. Крачковский И. Ю. Песнь арабского солдата // Известия Таврического общества истории, археологии и этнографии. — Симферополь, 1927. — № 1 (58). — С. 108–112.
31. Крачковский И. Ю. Дополнение к статье “Песнь арабского солдата” // Там же. — С. 205.
32. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 137.
33. Там само. — Арк. 144 зв.
34. Там само. — Арк. 145.
35. Там само.
36. Там само. — Арк. 159 зв. — 160.
37. Там само. — Арк. 163.
38. Там само. — Арк. 72 зв.
39. Там само. — Арк. 165–165 зв.
40. Там само. — Арк. 147–148.
41. Там само. — Арк. 165 зв.-166.
42. Там само. — Арк. 72 зв.
43. Там само. — Арк. 177–178.
44. Там само. — Арк. 210.
45. Там само. — Арк. 219 зв.
46. Там само. — Арк. 224–225, 226 зв., 242–245, 247–250, 265–266.
47. Цит. за: Урсу Д. П. Востоковед профессор В. И. Филоненко: Жизнь и труды: К 25-летию со дня смерти // Востоковедный сборник / Таврический экологический ин-т. — Симферополь, 2002. — Вып. 5. — С. 12.
48. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 261, 261 зв., 262.
49. Там само. — Арк. 292 зв., 293, 293 зв.
50. Михайло Миколайович Соколов (1890–1937) — семітолог (гебраїст і арабіст).
51. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 340–340 зв.
52. Там само. — Арк. 377 зв.
53. Филоненко В. И. Крымские цыгане // Записки Коллегии востоковедов при Азиатском музее АН СССР. — Ленинград, 1930. — Т. 5. — С. 329–342.
54. Павлович М. П. Восток в борьбе за независимость. — Москва, 1980. — С. 77–78.
55. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 2. — Спр. 153. — Арк. 3.
56. Там само. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 300.
57. Там само. — Спр. 923. — Арк. 55 зв.
58. Там само. — Арк. 57–57 зв.
59. Там само. — Спр. 922. — Арк. 359.
60. Там само. — Спр. 37. — Арк. 146 зв.
61. Див. детальніше: Непомнящий А. А. Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. — (Биобиблиография крымоведения; Вып. 3). — С. 211–212, 231–232, 240, 255.
62. ПФАРАН. — Ф. 1026. — Оп. 3. — Спр. 922. — Арк. 255–255 зв.
63. Там само. — Спр. 923. — Арк. 36–37.
64. Там само. — Арк. 41 зв.
65. Там само. — Арк. 86–86 зв.

Andrea Nepomnyashchy

New materials from history of Crimean studies of 20th years of 20th century in correspondences by G. J. Krachkovsky and V. J. Filonenko.

Difficult processes of development of Soviet Oriental studies is opened in the article on basis of documents of Russian Academy of Sciences Archives branch's (fund of academic Gnat Krachkovskiy) in Saint-Petersburg. Contacts of local orientalists (V. Y. Filonenko) with metropolitan academic science centres. It also showed in this article. Author shows the history of separating of orientalistic in Crimean University (Pedagogical institute) in 20-s years of XX century. Correspondence of academician G. Krachkovskiy with Crimean studies is the basis of researching.

Key words: *Crimean studies, Krachkovsky, oriental studies, museums, protection of culture legacy.*